

фана (у Веригама код Лепетана) са свим припадностима, осим три стабла маслина (exseptis tribus arboribus alivarum), које се налазе изнад винограда опата манастира св. Ђорђа. Те три маслине оставила је својој сестричини Јели, жени Николе Маринова Бизанти с обавезама да сваке године доживотно даје цркви св. Трипуна за њену душу по једну конату уља (cum conditione quod ad recollectam olei dare debeat unam conatam olei), а после Јелине смрти да и та три коријена маслина (tres pedes olivarum) имају припасти Јакши.

Јакши је још завјештала: костањницу у Фашама, виноград и земљу код цркве св. Лауренција (Лепетане), виноград и земљу код цркве св. Мартина, у истом предјелу, с обавезом да плаћа цркви св. Мартина 14 гроша годишње; итд. Својој сестричини Јели оставила је: земље и винограде у Руошину, у предјелу цркве св. Лауренција, изнад винограда који су припадали Ивана Драгу, и 100 лаката зелене чохе која се налази код сестре јој Славуше, у вриједности 100 дуката; итд. Другој својој сестричини, Вјекуши, оставила је приходе од винограда и земље у Думидрани (код Превлаке) да их ужива доживотно. Извршиоци њене опоруке били су: Никола Маринов Бизанти, сестрић јој Јакша Пасквали и сестра јој Славуша.

Р. Ковијанић

КРАЋИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ ПОЧЕТКОМ XIX ВИЈЕКА

I Култура кромпира у Црној Гори

Култура гајења кромпира у Црној Гори везана је за личност владике Петра I. Већ је Вук Караџић запазио ту страну владичине дјелатности и забиљежио сљедеће: „Највеће благостање за људе је кромпир и умрли Владика стекао је бесмртну заслугу што га је унио у Црну Гору“.¹⁾ О активности владике Петра I на подизању пољопривредне производње у Црној Гори, гдје је култура кромпира заузимала централно мјесто, знамо нешто више из мемоара који је гроф Франц Хохењварт поднио Државној канцеларији у Бечу 1829 године.²⁾ Он је те године обилазио Далмацију и предлагао мјере за повећање производње у овој земљи, у првом реду пољопривреде. Из његовог врло интересантног и по подацима врло богатог мемоара о стању пољопривреде у Далмацији и мјерама које је требало предузимати за њено јачање, узимамо је-

¹⁾ Вук Ст. Караџић, Црна Гора и Вока Которска, Београд, 1953, стр. 100.

²⁾ Државни архив у Бечу, Staatskanzlei, 8, 1829, Dalmatien ad Inneres. Graf Franz Hohenwart unterlegt seine Bemerkungen über Dalmatien.

дан детаљ који је везан за Црну Гору и за развијање културе кромпира у овој земљи. Црногорски кромпир требало је да послужи за сјеме у Далмацији и да се на примјеру успјеле културе кромпира у Црној Гори развија ова култура и у Далмацији.

Гроф Хохенварт се упознао са квалитетом црногорског кромпира за свога бављења у Далмацији и краћег задржавања у Котору, у години 1829. Према мемоару који је, 6 јула 1829 године, гроф поднио из Задра Државној канцеларији у Бечу, види се његово интересовање за почетке производње кромпира у Црној Гори. Он у извјештају подвлачи да је которски пазар, приликом његове посјете, био крџат најплеменитијим кромпиром, величине „дјечје главе“. Задарско намјесништво је чак наредило да се тамо (у Котору) јевтино набави велика количина кромпира, који се имао дијелити као сјеме у Далмацији. Ова појава је, природно, изазвала код грофа Хохенварта и дивљење и запрепашћење. Њему је тешко ишло у главу да се у Црној Гори налази овај производ, који у култури Далмације не само да није био заступљен ни обрађиван, него је чак био и презиран.³⁾

Хохенварт се даље интересовао за ову појаву и распитивао се о првим почецима сађења кромпира у Црној Гори. Распитујући се код старијих људи у Котору, чијим се казивањима могла поклонити вјера, сазнао је да је архимандрит, владика (бискуп) Црне Горе Петар I, приликом боравка у Бечу 1796 године, пробао кромпир и освједочио се у његов укус, квалитет и корисност. Владика је по повратку на Цетиње засадио свој врт донесеним кромпировим сјеменом и настојао да се ова култура шири у земљи. Године 1802 ишао је владичин брат у иностранство и имао је исто запажање о кромпиру у Пољској и Русији, па је на повратку набавио у Трсту двије вреће кромпира и понио их преко Котора у Црну Гору. Послије тога владика је издао наредбу којом се под пријетњом проклетства наређивало да се у сваком селу у Црној Гори гаји кромпир.⁴⁾ Ова владичина мјера је уродила тако dobrим резултатима да је у 1829 години Црна Гора само на которском пазару, према вјеродостојним вијестима, — подвлачи Хохенварт —

³⁾ Ибид., »Der Bazar von Cattaro ist mit dem edelsten einen Kinder Kopf grossen Erdäpfeln überfüllt. So zwar, um ihn als Same vertheilen zu lassen, billig, erlegte es mein Frstaunen, dass man bey einer sogenannten Nazion ein Produkt findet, welches auf Cultur Anspruch machenden Dalmazien nicht nur angebaut, sondern sogar verachtet«.

⁴⁾ Ибид., »Ich erkundigte mich bey alten, und Glauben verdienenden Männern und erfuhr, der Archimandrit, Wladika, Bischof von Montenegro im 1796 in Wien gewesen, habe dort die Erdäpfel gekostet, sich von ihrem Geschmack, Gute und Nützlichkeit überzeugt, und in seinem Garten angebaut, und so so bey mehreren vervielfältigen lassen; im Jahre 1802 war der Bruder des Wladika nach Ausland gegangen, und hat gleiche Bemerkungen, in Pohlen und Russland, gemacht, zugleich hat er von Triest ein Paar Metzen mitgebracht, und über Cattaro bezogen. Hierauf hat der Wladika unter einen Baum Flüche den Anbau der Erdäpfel in jedem Dorfe befohlen«.

продала 24.000 центнера (квинтала) кромпира. Према средњој тржишној цијени, црногорски кромпир се продавао по квинталу 1 форинт и 50 крајцара, што је Црногорцима донијело суму од 44.000 форинти.⁵⁾ И, најзад, долази врло интересантна Хохенвартова примједба. Он наводи да Црна Гора продаје у 1829 години на которском пазару велику количину турског пшеничног брашна, које се прије гајења кромпира трошило у земљи, а морало се још и увозити из иностранства.⁶⁾

Ови подаци грофа Хохенварта претстављају сигурно драгоцен прилог за аргументацију оних млађих црногорских историчара који стоје на становишту да сточарство није било искључиво занимање црногорског народа. Гајење кромпира је утицало и на подизање бољег стандарда широких слојева становништва, а могло је да има утицаја и на повећање популације у Црној Гори.

II Исељавање Црногораца у Русију 1817 године

Послије рестаурације аустриске власти у Боки Которској, по завршетку наполеонских ратова, дошло је до планова о исељавању Црногораца у Русију. Владика Петар I се бавио тим плановима и полазио са становишта њиховог максималног и минималног остварења. У првом случају иселило би се око 20.000 црногорских породица у Русију. То би значило исељавање већине црногорског народа. У другом случају имало се иселити 800 Црногораца под руководством владичина синовца, војводе Станка Петровића.⁷⁾ Остварењу минималног плана о исељавању Црногораца у Русију приступило се у 1817 години и до остварења је дошло у мају те године. Први контингент црногорских исељеника смјештен је у околини Одесе и временом је био натурализован.⁸⁾ Већ чињеница да је владика Петар I подвукао у молби, која је предата руском посланику Татишчеву, тешко економско стање црногорског становништва и, што је нарочито важно, да „бројно стање тога народа за посљедњих преко педесет година не показује никаквог прираштаја“, говори о разлозима који су диктовали исељавање из Црне Горе. Оно је, у првом реду, било економске природе.⁹⁾

⁵⁾ Ибид. »... dieses wirkte sehr, dass im heutigen Jahre Montenegro allein am Bazar von Cattaro nach glaubwürdigen Nachrichten 24.000 Zenten Erdäpfel verkauft haben soll, welche nach der Mittel Preise à 1 Fl. 50 xr. 44.000 Fl. denen Bewohnern eingebracht«.

⁶⁾ Ибид. »... auch soll Montenegro eine grosse Menge türkisch Weizen Mehl am Bazar verkaufen, welches vor dem Erdäpfel Anbaue im Lande verzehrt wurde, und noch vom Auslande bezogen werden musstek«.

⁷⁾ Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње, 1948, стр. 198—199.

⁸⁾ Ибид., стр. 200.

⁹⁾ Државни архив у Бечу, Hofkammerarchiv, Kommerz, Präsi. Nota, Nr. 1247 од 20 октобра 1817.

Из аустриских извора сада дознајемо нешто више о исељавању Црногораца у Русију у 1817 години и о ставовима које су заузимале према тој појави Турска и Аустрија. Турска је била и у овом питању на свом познатом становишту да су Црногорци њени поданици; она је била противна њиховом исељавању у Русију и у том правцу чинила је кораке код аустриске Интернунцијатуре у Цариграду. Аустрија, у којој је тих година главну ријеч имао Метерних, води туркофилску политику и не жели да се на томе питању замјери Порти. Природно је, међутим, да је исељавање Црногораца могло једино да услиједи поморским путем преко сусједне Боке Которске. Према томе је јасно да је став Аустрије онемогућио даље црногорско исељавање поморским путем.

У 1817 години водила се жива преписка између аустриских централних установа у Бечу о питању исељавања Црногораца у Русију. Према извјештају Далматинског намјесништва Државној канцеларији у Бечу, дошло је у мају 1817 године до укрцавања три црногорска исељеничка транспорта у Котору на бродове који су их превезли у Русију.¹⁰⁾ Према извјештају окружног капетана у Котору од 21 септембра 1817 године, види се да је у мају те године дошло заиста до исељавања Црногораца у Русију. Укрцавање је извршено у которској луци на три брода, који су пловили под разним заставама. На броду под енглеском заставом, полачи (*polacia*) „*Sophia*“, отпловила су 303 Црногорца из которске луке у Цариград, а одатле је тај брод имао превести Црногорце у Одесу. Овај брод је отпловио из Котора 22 маја 1817 под командом капетана Герасинија Цалоге. Друго укрцавање је извршено 24 маја на аустриски скунер „*Il conte di Sauran*“, којим је командовао капетан Антоније Буровић, родом из Прчања. На овај брод се укрцало 200 Црногораца. И, најзад, 25 маја 1817 укрцан је и трећи транспорт Црногораца на бригантин „Александро“, којим је заповиједао капетан *Giagni Dimitrije*, а пловио је под руском заставом.¹¹⁾ Колико је Црногораца укрцано на овај брод не види се из докумената.

Изгледа да је брзо дошло до реаговања Порте због тога што су бродови укрцани у аустриској луци и што је један брод био аустриски. Дошло је до пријаве да се спрема још неки транспорт којим је руководио аустриски капетан Адам Илић. Према извјештају лучке капетаније из Кефалоније, на броду „*Sophia*“ који је превозио Црногорце налазио се и путник Илић. Он је путовао из Трста. Остали путници били су Црногорци који су путовали у Одесу (*Più passagieri Nr. 303 Montenegrini indigenti per Odesa*)¹²⁾

Дворска трговачка комисија је извијестила Далматинско намјесништво нотом од 6 августа 1817 године да је Државна канце-

¹⁰⁾ Ибид.

¹¹⁾ Ибид.

¹²⁾ Ибид.

ларија јавила, на основу извјештаја Интернунцијатуре у Цариграду од 1 јула 1817 године, да је аустриски шонер (лака једрилица са двије катарке) „Il conte di Sauran“ допловио у Цариград са црногорским путницима и да плови даље у Одесу. Према добијеним извјештајима, један други транспорт Црногораца имао је превести аустриски капетан Илић. Државна канцеларија је даље извијестила да Porta сматра Црногорце својим поданицима и због тога је нагласила да Дворска трговачка комисија треба убудуће да избјегава сваки повод по коме би Porta сматрала да аустриска влада има учешћа у исељавању Црногораца и зато тражи да се забрани аустриским бродовима и капетанима да транспортују Црногорце који се исељавају у Русију.¹³⁾

Извјештавајући далматинског намјесника Томашића о захтјеву Државне канцеларије, подвучено је у ноти Трговачке комисије да треба избјежавати све што би Porta могла да искористи у циљу упућивања жалби аустриској влади због исељавања Црногораца. Даље се указује у ноти на чињеницу да се укрцавање Црногораца може једино извести преко неке аустриске луке у Босни Которској, пошто је овај залив најближи Црној Гори. Црногорци не могу доћи заобилазним путем до неке друге луке ван Бокоторског Залива, а не смију се усудити да се укрцају у некој турској луци. Гувернер треба да избјегава сваку могућност црногорског укрцавања у бокелским лукама и у томе смислу треба да изда наређења и упутства окружном капетану у Котору.¹⁴⁾ Даље је наглашено да лучке капетаније треба да изводе опрезно наређења власти и да на сваки начин спријече исељавање Црногораца из аустрискних лука и на аустриским бродовима. О овим одлукама обавијештени су и гувернери Венеције и Приморја. Њима је такође наглашено да се има спријечити исељавање Црногораца у Русију аустриским бродовима и замољени су да подређеним властима издају у томе смислу потребна упутства и наређења.¹⁵⁾

Далматинско намјесништво је извијестило Дворску трговачку комору да је заиста дошло, у мају 1817 године, до укрцавања три црногорска транспорта исељеника који су путовали у Русију. Аустриски шонер „Il conte di Sauran“ превозио је под командом капетана Ђуровића 200 Црногораца у Одесу.¹⁶⁾ Пошто је из Цариграда јављено да другим бродом којим командује Адам Илић треба да се такође превозе Црногорци, извијестило је Далматинско намјесништво, на основу извјештаја из Котора, да од три капетана који су превозили Црногорце у Русију ниједан није био под именом Адама Илића. Из овјереног бродског регистра —

¹³⁾ Државни архив у Бечу, Hofkammerarchiv, Kommerz, Präs. Nota, Nr. 1246.

¹⁴⁾ Ибид.

¹⁵⁾ Ибид.

¹⁶⁾ Ибид.

листе у Котору видјело се да су на броду под енглеском заставом „Sophia“, којим је командовао капетан Герасинио Цалога, отпловила 303 Црногораца у Цариград и даље у Одесу. На овој лађи се налазио као путник Адам Илић. Извјештаји лучке капетаније у Кефалонији и Котору подударали су се у питању путника на броду „Sophia“.¹⁷⁾

Из преписке која је вођена између централних аустриских институција у Бечу и Далматинског намјесништва као и гувернера Венеције и Приморја о питању исељавања Црногораца из аустриских лука и на аустриским бродовима, види се ријешеност аустриске владе да по сваку цијену онемогући исељавање Црногораца преко својих лука. Иако је дошло до исељавања прве групе Црногораца која је могла бројити 800 људи, даље исељавање је спријечено из чисто политичких разлога. Аустрија је била на страни Порте и стала је на пут овоме кретању, на коме је сигурно радила Русија.

Др Хамдија Капићић

¹⁷⁾ Ибид.